

Over doelgerichtheid en doelmatigheid in het basisonderwijs

Hierbij wil ik reageren op het rapport van uw Raad 'Naar doelmatiger onderwijs'. Na het lezen ervan heb ik, om mijzelf tot nadenken aan te zetten en te laten inspireren, het boek '80 jaar r.k. onderwijs in de Wippolder' gelezen. Het is een uitgave van de Cornelis Musiusschool te Delft in 2005. De school bestond toen 80 jaar. Het boek geeft een fraai en indringend beeld van de veranderingen die zich in de loop der tijd hebben voorgedaan.

Ik zat op deze school van 1950 tot 1956. Dat was de tijd van strenge juffrouwen en meesters, meer meesters dan juffrouwen, van klassen van 40 of meer leerlingen, van sobere rechttoe-rechtaan-leermiddelen en strikt klassikaal onderwijs, van een aparte kleuter- en lagere school en van allemaal normale leerlingen, want de explosieve groei van gedragsafwijkingen zoals dyslexie, ADHD, autisme, dyscalculie, enz. had toen nog niet plaatsgevonden. Behalve leerkrachten was er geen schoolpersoneel. Leerkrachten gaven onderwijs en daarmee uit. Vergaderen bestond toen nog niet en een visie ontwikkelen hoefde ook niet. De doelgerichtheid en doelmatigheid was optimaal. Met naar huidige maatstaven gemeten geringe middelen, zowel wat betreft menskracht als leermiddelen wist men indrukwekkende opbrengsten te realiseren. Om hiervan een beeld te krijgen raadplege men de 'Toetsnaalden', bundels toelatingsexamens voor toelating tot het voortgezet onderwijs. Toen ik die onlangs onder ogen kreeg, was ik verbijsterd over de moeilijkheidsgraad. Daarbij vergeleken is de huidige Citotoets een peulenschil. Echt, ik overdrijf niet en ik kan het weten want ik ben jarenlang eindverantwoordelijk geweest voor deze toets en heb aan de ontwikkeling ervan intensief meegewerkt. Wat men verlangde op het gebied van rekenen, taal, aardrijkskunde en geschiedenis is haast niet te geloven, zo moeilijk en zo veel. Ik heb het allemaal geleerd, want ik ben geslaagd voor het toelatingsexamen voor het St. Stanislascollege in Delft, terwijl ik toch kansarm was, want afkomstig uit een groot arbeidersgezin, en niet hoogbegaafd. Hoe dat kan? Ik heb goed onderwijs gehad, zeer doelgericht en ook doelmatig. Geen flauwekul in de klas, gewoon hard werken. Meester List, de onderwijzer van klas vijf en zes, krijgt met terugwerkende kracht en postuum een groot compliment. En juffrouw Weber, de onderwijzeres van klas 1 idem. Zij leerde alle kinderen, groepen van meer dan 40 leerlingen, lezen. Kom daar nog eens om. Nu moeten Kees Vernooij c.s. alles uit de kast halen om het leesonderwijs weer op een aanvaardbaar niveau te krijgen. Maar hoe zat het dan met de rest van de leerlingen?, want niet iedereen werd opgeleid voor het toelatingsexamen. Daarover kan ik alleen maar speculeren want onderzoek dat hierover iets kan vertellen is er niet. Ik denk dat ook voor hen de maatstaven relatief hoog waren. Men was streng en er moest gewerkt worden. De opbrengsten zullen navenant geweest zijn.

Toen gingen we het onderwijs vernieuwen.

Op de kweekschool kreeg ik er al het nodige van mee. Projectonderwijs werd gestimuleerd, het taalonderwijs moest anders en er moest meer aandacht besteed worden aan de muzische vakken. In de eerste school waar ik onderwijzer was in 1964, volgden we cursussen bij het Haags Pedagogisch Centrum, een van de eerste schoolbegeleidingsdiensten en we deden van tijd tot tijd een project. Overigens was het onderwijs dat ikzelf gaf, nog niet zo heel anders dan wat ik als kind had genoten en de klassen waren nog steeds groot, naar huidige maatstaven zelfs heel groot. Wel was de omgang met de kinderen veranderd. Het hoofd, de heer Went, stond open voor onderwijsvernieuwing, maar er moest ook gewoon geleerd worden. Hij zag er persoonlijk op toe door eens per trimester in alle klassen zelf een paar proefwerken af te nemen: kwaliteitszorg avant la lettre. Ook moest bij al het schriftelijk werk één leerling in het klasseschrift werken. Dat schrift ging ook weer naar het hoofd, die het werk daadwerkelijk controleerde.

De projecten werden hoogstandjes. Mag ik als voorbeeld een project in de zesde klas noemen over Noorwegen waarbij zelfs de Noorse ambassadeur de school kwam bezoeken. Het opzetten en uitvoeren van zo'n project was zeer bewerkelijk en vroeg het uiterste van de leerkracht. De kinderen vonden het fantastisch en waren maximaal gemotiveerd. Dat was nog eens onderwijs! En toch had ik mijn twijfels. Wat leerden kinderen hier nu van? Wat hadden ze ervan op moeten steken? Die vragen werden nooit gesteld, laat staan beantwoord. Was ook niet nodig, want de kinderen waren lekker bezig en vonden het fijn. En de ouders waren ook opgetogen. En als de vraag al eens gesteld werd kwam er een 'pedagogisch' antwoord. Het was natuurlijk altijd goed voor de sociale vorming, de creativiteit, de inventiviteit etc. en het bood een realistische context voor taal en rekenen. Enzovoort, en zo verder.

Dergelijk onderwijs zette de bijl aan de wortels van doelgerichtheid en doelmatigheid.

De onderwijsvernieuwing zette door en stevig ook. Alles wat 'schools' was kreeg een naar luchtje, zoals klassikaal onderwijs, instructie, oefenen, uit je hoofd leren. Kennis werd verdacht of in ieder geval overbodig. Grammatica ging overboord, spelling werd onbelangrijk, jaartallen of historische figuren deden er niet meer toe en topografie werd iets van je grootmoeder. Wie denkt dat ik overdrijf verzoek ik de PPO-rapporten te raadplegen waarin de opbrengst van het basisonderwijs zorgvuldig is gedocumenteerd. Een anekdote in dit verband. Onlangs was ik op een school. De wanden tussen drie opeenvolgende lokalen waren verdwenen. Drie groepen werden als één groep beschouwd. Op mijn vraag hoe instructie dan georganiseerd werd, was het antwoord: 'Wij geven geen instructie. De kinderen kiezen zelf een taakje'. En op mijn vraag of het wel eens stil was in de klas, was het antwoord eenvoudig: 'Nee, eigenlijk nooit'. Nog een anekdote. Toen ik een leerkracht wees op de geringe spellingresultaten antwoordde ze: 'Maar dat vind ik helemaal niet belangrijk. Kinderen leren zoveel andere dingen'. En tenslotte: toen een leerkracht bij zijn directeur verzuchtte: 'Ik zou zo graag weer eens gewoon les willen geven' was het antwoord: 'Dan zoek je maar een andere school.'

In het eerder genoemde boek staan vele voorbeelden en beschrijvingen van hoe het onderwijs veranderde. Het onderwijs werd een stuk leuker maar ook zeer bewerkelijk. Ouders moesten dan ook regelmatig bijspringen. En de relatie met onderwijsdoelen werd losser en losser.' *Kortom er waren veel activiteiten, er was een hoop werk, maar we hebben altijd met ontzettend veel plezier en met heel veel inzet gewerkt.*'

Inmiddels blijkt de opbrengst van het basisonderwijs onder de maat. Iedereen die de moeite neemt zorgvuldig kennis te nemen van de PPO-rapporten van het Cito schrikt van de tegenvallende resultaten bij alle vakken van het basisonderwijs, ja ook bij muziek. Als een van de oorzaken heb ik eerder aangegeven de gebrekkige doelgerichtheid en doelmatigheid. Iedereen is heel druk bezig, de klassen zijn een stuk kleiner geworden, er is veel ondersteunend personeel bijgekomen, het aantal leermiddelen is explosief toegenomen en ze zijn leuker geworden, en er zijn computers op school.

Ik wil me niet uitspreken over de kwaliteit van het onderwijs. Daar gaat het hier niet om. Wat ik wel wil zeggen is: door de ontwikkeling van het onderwijs in de afgelopen dertig jaar is de doelgerichtheid van het basisonderwijs schrikbarend afgenomen. Het onderwijs wordt maar in beperkte mate gestuurd door gewenste resultaten. Minstens zo belangrijk is dat de leeractiviteiten als boeiend en leuk worden ervaren. Ook is de doelmatigheid afgenomen. De middelen zijn fors toegenomen, de leerresultaten zijn op zijn best niet achteruit gegaan. Wie zich mag rekenen tot de betere leerlingen, leert thans minder dan vergelijkbare leerlingen in de zestiger en zeventiger jaren.

Wat zou je moeten doen om de doelgerichtheid en de doelmatigheid te vergroten? Een voorwaarde voor het eerste is dat er onderwijsdoelen zijn. Dat is minder een open deur dan het lijkt. Er zijn verschillende pogingen ondernomen om voor alle vakken tot duidelijke doelen te komen. Die pogingen zijn nooit helemaal geslaagd. Daarvoor was er te veel amateurisme, gekrakeel tussen vakvertegenwoordigers, hoogdravende en pretentieuze prietpraat over wat de school niet allemaal zou moeten bereiken, nee nastreven, bereiken hoeft je nooit iets, als je er maar aandacht aan besteedt, en gedram met een hoog ideologisch gehalte. Mijn eerste advies zou dan ook zijn: Zorg dat er heldere, haalbare, schoolse – ik bedoel schoolspecifieke, door de school te bereiken – overtuigende leer- of onderwijsdoelen komen. Zonder dat is alle gepraat over doelgerichtheid ondoelmatig.

Vervolgens zouden de onderwijsleermiddelen met name de methodes eens grondig geanalyseerd moeten worden op effectiviteit. Ik heb het zelf wel eens gedaan in verband met het schrijven van een artikeltje over de onzin in aardrijkskundeboekjes. Het resultaat was even treurig als hilarisch. Ook zou eens afgerekend moeten worden met de onderwijsleermethode als grabbelton van suggesties voor activiteiten die een leerkracht zou kunnen doen met de leerlingen om ze lekker bezig te laten zijn. Daar gaat het namelijk niet om in het onderwijs. Leeractiviteiten moeten zodanig ingezet worden dat leerlingen via de kortste weg het beoogde leerresultaat bereiken.

Tenslotte en niet in de laatste plaats dient er met een kritisch oog gekeken te worden naar allerlei projectachtige activiteiten met een hoog *edutainment* gehalte. Dat leerlingen die leuk en boeiend vinden is opzichzelf niet voldoende. Er moet sprake zijn van een aantoonbare en gewenste leeropbrengst die in een redelijke relatie staat tot de geleverde inspanning. Een voor de hand liggend

voorbeeld is natuurlijk de musical op het einde van het schooljaar. Misschien is het goed om iedereen er nog eens aan te herinneren dat het in een school gaat om onderwijs.

Dit zou mijn voorlopige agenda zijn voor de broodnodige verhoging van doeltreffendheid en doelmatigheid. Er moet natuurlijk nog veel meer, maar dit zou een start kunnen zijn.

Paul van Dam
voormalig hoofd afdeling Basisonderwijs Cito
voormalig ondervoorzitter afdeling Basisonderwijs Onderwijsraad
Millingen aan de Rijn, 1 december 2009